

Załącznik do Regulaminu Regionalnej Odznaki Krajoznawczej PTTK „ Twierdza Dęblin”

Budowę twierdzy rozpoczęto wkrótce po klęsce powstania listopadowego. Prócz zadań obronnych, miała ona podobnie jak Cytadela Aleksandrowska w Warszawie pełnić funkcje policyjne. Twórcą umocnienia był generał Iwan Dehn, twórca większości wznoszonych ówczesnie rosyjskich fortyfikacji, między innymi rozbudowywanej Twierdzy Modlin czy wspomnianej Cytadeli Aleksandrowskiej. Budowę rozpoczęto w 1832 roku i kontynuowano je do roku 1847. W efekcie powstała położona na prawym brzegu Wisły twierdza bastionowa o narysie pięciobocznym (pentagonalnym). Odcinki między bastionami i półbastionami - kurtyny bronione były przez kazamaty artyleryjskie. Przed głównym obwodem twierdzy wzniesiono trzy lunety oraz dwie wysunięte reduty. Ponadto na lewym brzegu Wisły wybudowano przedmoście, zwane Fortem Górczakowa. Wnętrze twierdzy wypełniały liczne obiekty zaplecza, przede wszystkim potężny gmach koszarowy o długości około 1500 metrów, magazyny i cerkiew. Twierdza i miasto Dęblin nosiły w tym czasie nazwę Iwangorod - od imienia namiestnika Królestwa, Iwana Paskiewicza. Na przełomie lat siedemdziesiątych i osiemdziesiątych XIX wieku przystąpiono do modernizacji i rozbudowy rosyjskich fortyfikacji. W jej ramach Twierdza Iwangorod została zmieniona w twierdzę fortową. Wzniesiono system 7 ceglanoziemnych fortów, z których trzy znajdowały się na lewym brzegu Wisły. W latach dziewięćdziesiątych przeszły one modernizację, polegającą na wzmocnieniu betonem oraz rozbudowie powierzchni magazynowych. Mimo tych zmian twierdza, podobnie jak większość rosyjskich umocnień, była przestarzała i niedostosowana do warunków nowoczesnej wojny, zwłaszcza w przypadku konfliktu z Niemcami. W 1909 roku twierdza zostaje skasowana. W następnych latach wiele elementów twierdzy zostało rozebranych bądź wysadzonych. Kolejna zmiana planów tuż przed wybuchem pierwszej wojny światowej ponownie nadaje Dęblinowi status twierdzy i zadanie obrony przepraw przez Wisłę. W latach 1914-15 okolice twierdzy były polem ciężkich zmagania między wojskami rosyjskimi a niemieckimi i austro-węgierskimi. Sama twierdza jednak została opuszczona w tych samych dniach, co inne umocnienia rosyjskie na zachodzie Cesarstwa. 4 sierpnia 1915 roku do twierdzy wkraczają wojska niemieckie. W okresie międzywojennym cytadelę obsadzało Wojsko Polskie, zaś w większości fortów kontynuowano prace rozbiórkowe. W Dęblinie i jego rejonie mieściły się bardzo ważne magazyny wojskowe (w Stawach) oraz słynna szkoła lotnicza. W roku 1939 wielkie tempo niemieckiej ofensywy nie pozwoliło zorganizować obrony Wisły na tym odcinku. Tragicznym dowodem na błędy popełnione w tym okresie przez stronę polską jest wysadzenie wspomnianej składnicy w Stawach. Zniszczone zostały wtedy ogromne ilości sprzętu wojennego, w tym około 200 tysięcy karabinów. W czasie okupacji na terenie twierdzy mieścił się obóz jeniecki. W 1944 roku w rejonie Dęblina toczyły się bardzo ciężkie walki między wojskami radziecko-polskimi a niemieckimi. Obecnie cytadela Twierdzy Dęblin zajęta jest przez Wojsko Polskie. Pozostałości istniejących fortów są opuszczone. Stosunkowo najlepiej zachowanym jest Fort II "Mierzwiączka"

Należy zwiedzić: Cytadelę, wjeżdżając od ul. Saperów (Bramę Lubelską, budynek koszarowo – magazynowy, budynek dowódcy twierdzy, pałac komendanta, magazyn zbożowy, piekarnie, ujęcie wody pitnej, muzeum Twierdzy, Reduta I, tzw. gen. Kątskiego, Reduta II – tzw. gen. Zajęczka, pomnik poświęcony pomordowanym jeńcom sowieckim podczas II wojny światowej, pomnik 15 pp „Wilków”, przed Bramą Lubelską, ul. Podchorążych oraz płytę tzw. włoską na zewnętrznej stronie Bramy Lubelskiej, dojście od ul. Podchorążych.

Forty na prawym brzegu Wisły:

pozostałości Fortu I (Fort Młynki), wybudowany w latach 1881 -82, nie istnieje, był zlokalizowany przy drodze wojewódzkiej nr 801 Dęblin-Karczew, z którego zachował się fragment wałów, w tym miejscu jest stacja paliw.

Fort II – Mierzwiączka, położony na północ od ul. Lipowej. Zachowały się fragmenty fosy, wały, pozostałości kaponiery szyjowej, bramy oraz centralnej poterny osiowej.

Fort III - Dęblin – położony na osiedlu Lotnisko. Pozostały tylko elementy kaponiery szyjowej, poterny osiowej i fragment zespołu prawej kaponiery barkowej.

Fort IV – Borowa, został całkowicie zniszczony i nie istnieje. Należał on do nowej generacji fortów pierścienia zewnętrznego Twierdzy. Wykonany został już jako konstrukcja żelbetonowa. Wybudowany był przy drodze do Bobrownik w odległości około 1,5 km od prawego brzegu Wieprza, na terenie między wsiami Borowa i Skoki.

Forty na lewym brzegu Wisły:

Fort V – Borek, znajduje się przy drodze wojewódzkiej nr 823 Dęblin- Gniewoszków, po jej zachodniej stronie z zachowanymi wałami i schronami pod wałem głównym.

Fort VI – Nagórnik (Fort Wannowskiego- od nazwiska byłego ministra wojny Rosji). Wybudowany w 1885 r. Z istniejącego Fortu Wannowskiego, w którym pierwotnie znajdował się tunel kolejowy, pozostały ruiny. Był fortem najbardziej wysuniętym na zachód. Przez jego środek biegnie obecnie droga krajowa Ne 48 Dęblin- Tomaszów Mazowiecki.

Fort VII – Głusiec, wybudowany w latach 1883-84, między wsiami Głusiec- a wsią Przewóz.

Cmentarz wojenny z 1915 – 39 r. Bellona